

KUNGL. VITTERHETS
HISTORIE OCH
ANTI KVITETS AKADEMIEN

ÅRSBOK 2021

STOCKHOLM 2021

BIRGIT STOLT

BIRGIT STOLT föddes som Birgit Paul i Lübeck den 10 juni 1927. Familjen var svensk-tysk. Hennes farfar, Adolf Paul, hade först flyttat från Sverige till Finland. Under flera år studerade han musik i Helsingfors och blev då nära vän med Jean Sibelius. I slutet av 1880-talet bosatte han sig i Berlin, där han blev en mycket produktiv författare. Han skrev först på svenska, men sedan på tyska. Tillsammans med Edvard Munch, Holger Drachman, August Strindberg och andra tillhörde han den krets av bohemer som samlades på den krog som Strindberg gjort berömd under namnet ”Zum Schwarzen Ferkel”. Birgits far, Bengt Paul, hade disputerat i politisk ekonomi i Greifswald 1923, och var verksam som journalist och författare. Birgits mor, Hildegard, hade också svensk-tysk bakgrund.

I början av 30-talet flyttade familjen från Lübeck till Berlin. Birgit fick som barn och tonåring uppleva nationalsocialismen och senare bombkrigetets alla fasor. Familjen evakuerades i mars 1945 till Sverige tillsammans med de övriga medlemmarna av den svenska församlingen i Berlin. Bromma blev den nya bostadsorten. Efter studentexamen vid Bromma läroverk utbildade sig Birgit till folkskollärare och hade 1949–1951 lärartjänst på Selaön i närheten av Strängnäs. Hon pratade ofta mycket varmt om tiden som folkskollärare. Men hon erkände också att det innebär vissa

fördelar att undervisa på akademisk nivå. Den viktigaste ansåg hon vara att man då slipper träffa barnens föräldrar.

Birgits starka intellektuella intressen gjorde dock att hon snart lämnade folkskolan. 1951 flyttade hon till Uppsala, där hon studerade tyska och engelska. 1954 blev hon filosofie magister. Hon funderade på en forskarutbildning, och hon kunde berätta om hur hon sökte upp professorn i tyska språket i Uppsala, frisologen Ernst Löfstedt, för att diskutera ett lämpligt ämne för en licentiatavhandling. Löfstedt rökte ständigt cigarr. Lämpliga ämnen hade han i sin skrivbordslåda. Ett sådant ämne bestod av en bunt excerptlappar med gummiband runt om, och det materialet kunde exempelvis vara ord för plog i de germanska språken eller dammbyggnadsterminologi i någon medellågtysk dialekt. Forskningsuppgiften bestod i att språkhistoriskt analysera det som stod på lapparna. Birgit konstaterade att Uppsala inte motsvarade hennes intellektuella intressen.

Men det fanns alternativ. 1952 hade Stockholms högskola fått en ny, ung professor i tyska, som hade den uttalade målsättningen att modernisera och utveckla sitt ämne. Hans namn var naturligtvis Gustav Korlén. Här fick Birgit under hans ledning möjlighet att följa sina ambitioner och sin vetenskapliga nyfikenhet. Licentiatavhandlingen från 1959 behandlar Balthasar Hubmaier, en av ledarna för den tyska döpparrörelsen, bränd på bål som kättare 1528. Undersökningen utgår från den klassiska retoriken, som Birgit använder som ett viktigt verktyg för historiskt adekvat textanalys.

Birgit Stolt växte upp i en tvåspråkig familj, och det är därför ingen slump att hon kom att intressera sig för tvåspråkighetsforskning. Hon har berättat om hur hennes familj vid middagsbordet i Bromma i princip talade tyska, men att det hela tiden kom in svenska ord för företeelser i det nya hemlandet. När hon kom att läsa uppteckningarna av Luthers bordssamtal frapperades hon av likheterna. Vid Luthers middagsbord, där samtal fördes med familj, kollegor och studenter, talades ett blandspråk av latin och tyska, ibland med inslag av grekiska och hebreiska. Bordssamtalens tysk-latinska tvåspråkighet blev ämnet för Birgits dok-

Foto: Kungl. Vitterhetsakademien.

torsavhandling – *Die Sprachmischung in Luthers Tischreden* – som hon lade fram 1964. Birgit talade ganska ofta om sin disputation, som för henne hade varit en mycket obehaglig tillställning. Luthers tvåspråkighet ställdes över huvud taget i fråga. Vad jag har förstått insisterade opponenter på att avhandlingen borde underkännas. Men Birgit hade ett mycket starkt stöd i Gustav Korlén, som lyckades genomdriva att avhandlingen åsattes docentbetyg.

Efter disputationen var Birgit Stolt verksam som docent vid Stockholms universitet, där hon fortsatte sina banbrytande Lutherstudier. Hon knöt an till ämnet för licentiatavhandlingen och undersökte nu texter av Luther ur ett retoriskt perspektiv. Även det var högst kontroversiellt. Luther betraktades som ett teologiskt och litterärt originalgeni. Att en sådan personlighet skulle ha bekymrat sig om retorisk *dispositio* eller om regler för troper och figurer var för många en stark provokation. Men Birgit kunde lugnt och metodiskt visa vilken roll retoriska strukturer spelar för gestaltningen av centrala Luthertexter. Ett av hennes exempel var den viktiga reformationsskriften *Die Freiheit eines Christenmenschen* från 1520, som hon behandlade i en monografi från 1969. Viktigt är att komma ihåg att Birgits forskning här inte gällde språkliga detaljproblem, utan att hon försökte besvara en av de mest centrala frågorna i all Lutherforskning. Vad var det egentligen som gjorde att just Luther blev en av Europas största ”influencers” genom tiderna? Hans banbrytande teologiska tänkande var naturligtvis en avgörande faktor liksom möjligheten för honom att utnyttja det nyligen uppfunna boktrycket, men Birgits forskning gjorde mycket klart att hans genomslag aldrig hade kunnat bli så kraftigt om han inte till fulländning hade behärskat språket som retoriskt verktyg.

Efter tiden som docent var Birgit Stolt under åren 1973–1979 forskare i tysk retorik vid Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet. Parallellt med detta var hon 1976–1977 professor i germansk filologi vid Aarhus universitet. 1980 efterträdde hon Gustav Korlén som professor i Stockholm.

Sedan början av 1980-talet fick Birgits Lutherstudier en ny inriktning. Utgångspunkten var fortfarande retoriken, men intresset kom nu att gälla språkets emotionella dimensioner. Talarens uppgift är ju, som vi vet, inte bara *docere* utan även *movere* och *delectare*. Birgits forskning utvecklades till ett kraftigt ifrågasättande av en intellektualiserad bild av Luther och en bild av reformatorn som glädjedödare, präglad av svårmod och tungsinne. I en rad uppsatser, senare samlade i en bok utgiven 2012, med ett Luthercitrat som titel – *Laßt uns fröhlich springen!* – ”Låt oss hoppa av glädje!”, utvecklade hon de här tankegångarna. Utgångspunkten för resonemangen är ofta det bibliska begreppet *hjärta*, som avser människans existentiella medelpunkt, ett centrum för intellekt och känslor. Ett annat viktigt tema i uppsatserna är hur Luther strävar efter att ersätta bilden av Kristus som den stränge domaren med föreställningen av Frälsaren, präglad av nåd och kärlek. På samma sätt blir den straffande Guden alltmer till den kärleksfulle fadern. I uppsatserna, vars resultat hela tiden är förankrade i språkliga analyser, anknyts på ett tydligt och klagörande sätt till modern emotionsforskning. Tankegångarna presenterade hon även i en bok på svenska: *Martin Luther, människohjärtat och Bibeln*. Den kom först ut 1994, i en andra upplaga 2016.

De sista tio åren – Birgit var nu över 80 – fick jag intryck av att hon inte riktigt ville börja på något nytt forskningsområde. Jag föreslog då att hon skulle skriva recensioner i Uppsala-tidskriften *Studia Neophilologica*. Birgit antog genast erbjudandet och under åren 2012–2018 publicerade vi inte mindre än tretton recensioner av henne, så gott som en i varje tidskriftsnummer. Birgit var den perfekta recensenten. Med sin vetenskapliga bredd och erfarenhet hade hon en suverän överblick och ett mycket säkert omdöme. Några av recensionerna rör Luther och 1500-talet, men hon skrev lika initierat om emotionsforskning, textlingvistik, narratologi och den tyske poetiske realisten Theodor Storm, en av Birgits litterära favoriter.

Birgit Stolts vetenskapliga arbeten var då de publicerades ofta starkt omstridda, men tiden gav henne rätt. Under åren fick hon en rad vik-

tiga bevis på uppskattning. 1980–1985 var hon vice-president i IVG, den internationella sammanslutningen för germanistisk språk- och litteraturvetenskap. 1987 valdes hon in i denna akademi och samma år blev hon ledamot av Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. Under 1988–1989 vistades hon som *Fellow* vid Wissenschaftskolleg i Berlin. 2005 tilldelades hon Rettigska priset. Men den för henne säkert finaste utmärkelsen fick hon 1996, då hon och maken Bengt samtidigt promoverades till teologie hedersdoktorer vid Uppsala universitet. Bengt och Birgit hade gift sig 1956, några år senare kom barnen Veronika och Pelle. Bengt och Birgit såg man alltid tillsammans. De delade bord på Carolina i Uppsala i alla år och hade många gemensamma vetenskapliga och kyrkliga intressen. Det är svårt att föreställa sig Bengts saknad efter Birgit, som ständigt fanns vid hans sida.

Under årens lopp har jag fört många samtal med min högt uppskattade handledare, vän och kollega. Jag kommer ihåg att Birgit för ungefär tio år sedan såg tillbaka på sitt liv som forskare och konstaterade – med en viss tillfredsställelse – att man numera kan läsa i handböcker om Luther att han var tvåspråkig, att hans skrifter på ett avgörande sätt är präglade av klassisk retorik och att känslor spelar en mycket viktig roll för hans teologiska antropologi och i hans texter. Hon påpekade då att det är lätt att glömma bort att den synen på Luther för inte alls så länge sedan var högst omstridd. Men det som nu framstår som självklarheter hade inte varit det utan Birgits forskarmöda, uthållighet och retoriska skicklighet. Hon konstaterade samtidigt att det kan vara otacksamt att vara en framgångsrik forskare. Senare generationer kan säkert fråga sig varför någon lägger ner mängder av tid och energi på att visa det som senare framstår som inte alls särskilt kontroversiellt. Vid vårt samtal kom jag då att tänka på ett ställe i en bok – *The Theological Origins of the Modern World* (2008:69) – där författaren, den amerikanske filosofen Michael Allen Gillespie, reflekterar över diktaren Francesco Petrarikas betydelse för eftervärlden. Man kan här utan vidare byta ut hans namn mot Birgit Stolt. Jag citerar:

Petrarch seldom tells us anything that we don't already know, and as a result he seems superfluous to us. But this is the measure of his importance, for what he achieved is now so universally taken for granted that we find it difficult to imagine things could have been otherwise.

Birgit Stolt avled den 12 april 2020, på påskdagens eftermiddag.

Bo Andersson